

АНТРАПАЦЭНТРЫЧНЫЯ ЗААМОФРНЫЯ МЕТАФАРЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ І КІТАЙСКАЙ МОВАХ

В статье анализируются антропоцентрические характеризующие языковые метафоры, основанные на переносе животное – человек, в белорусском и китайском языках, выявляются случаи совпадения и расхождения значений метафор.

Міжмоўныя зносіны з'яўляюцца часткай больш глабальных міжкультурных зносінаў. Вывучэнне моўных адзінак розных нацыянальных моў у іх параўнанні і супастаўленні дазваляе зразумець чужую культуру.

Адным са сродкаў разумення і спасціжэння погляду на свет таго ці іншага народа з'яўляецца метафара, а асабліва моўная метафара, якая замацоўвае ў сваім значэнні ўяўленні этнаса пра свет, яго адносіны і ацэнку аб'ектаў рэчаіснасці. Цікавы матэрыял для разумення агульнага і адрознага ў сістэме поглядаў на свет таго ці іншага народа даюць антрапацэнтрычныя метафары, якія характарызуюць чалавека. Г.М.Склярэўская адзначае: “Исследуя языковые метафоры, можно сделать важные выводы о многих психологических и социальных явлениях, в частности о том, какие человеческие качества порицаются и какие одобряются, какие явления стоят в центре и какие остаются в стороне...” [4, с. 101].

Найбольш пашыраным і ўніверсальным тыпам пераносу пры стварэнні антрапацэнтрычных метафар выступае перанос жывёла – чалавек. Выкарыстанне заонімаў для абазначэння тых ці іншых якасцей чалавека ўласціва практычна ўсім мовам свету: “В традиционной культуре образы животных служат одним из средств выражения представлений о мире в различных его проявлениях. Можно говорить об особом зоологическом коде языка культуры” [3, с. 22].

Мы паспрабавалі параўнаць антрапацэнтрычныя метафары, заснаваныя на пераносе жывёла – чалавек, у беларускай і кітайскай мовах. Матэрыялам для даследавання сталі моўныя метафары семантычнага поля “Чалавек”, выбраныя з тлумачальнага слоўніка беларускай мовы (каля 100 адзінак). Для параўнання выкарыстоўваліся вынікі даследавання М.А.Гаўрылюк, прысвечаныя зааморфным метафарам кітайскай мовы.

Метафарычныя намінацыі, якія апісваюць чалавека, выкарыстоўваюцца для экспрэсіўнай характарыстыкі асобы, перадаюць станоўчыя ці адмоўныя ацэнкі. А.М.Гаўрылюк, аналізуючы заамарфізмы кітайскай мовы як сродку аксіялагічнай характарыстыкі чалавека, падкрэслівае: “Прежде всего, они [метафоры – А.В.] всегда экспрессивно оценочны... и выражают оценку какого-либо конкретного параметра внешности, черты характера или особенности поведения человека...” [1, с.136]. Даследчыца адзначае наступныя суадносіны:

са станоўчай ацэнкай у кітайскай мове ўжываецца толькі 21 % зааморфных метафар, з адмоўнай – 72 % [1, с. 139]. У беларускай мове суадносіны практычна такія самыя: станоўчую ацэнку чалавеку даюць толькі 20 % зааморфных метафар, адмоўную – 71 %.

Як правіла, праз метафару апісваецца толькі тое, што не з'яўляецца нормай у пэўным грамадстве. Калі зыходзіць з колькасных паказчыкаў, можна зрабіць вывад, што найбольш важным для прадстаўнікоў розных культур з'яўляецца назваць, акрэсліць тое, што не дацягваецца да нормы, чаго не павінна быць у грамадстве.

Антрапацэнтрычныя метафары, заснаваныя на пераносе жывёла – чалавек, апісваюць усе бакі чалавечай асобы. М.А.Гаўрылюк пры аналізе зааморфных метафар кітайскай мовы вылучае дзве вялікія групы – канкрэтна-асабовыя і сацыяльна-ролевыя характарыстыкі. У межах гэтых груп вылучаюцца лексіка-семантычныя падгрупы: так, канкрэтна-асабовую характарыстыку складаюць знешні выгляд, фізіялагічны стан, інтэлектуальныя здольнасці, асаблівасці характару. У сацыяльна-ролеваю характарыстыку ўключаны прафесійныя характарыстыкі, сацыяльныя ўзаемаадносіны, сацыяльныя ацэнкі [1]. Г.М.Скляревская, аналізуючы антрапацэнтрычныя метафары рускай мовы, разбівае іх на чатыры асноўныя семантычныя групы: знешнасць, характар, паводзіны, сацыяльныя якасці [4, с. 102]. Такім чынам, можна сцвярджаць: набор характарыстык, па якіх ацэньваецца асоба ў розных культурах, аднолькавы, што сведчыць пра ўніверсальнасць мыслення людзей розных нацыянальнасцей.

Аднак параўнанне метафар сведчыць у першую чаргу пра розніцу ў карцінах свету прадстаўнікоў таго ці іншага этнасу. Таму пры супастаўленні зааморфных метафар вылучаюць тры тыпы суадносін семантыкі: 1) выпадкі поўнага супадзенні пераносных значэнняў, 2) выпадкі частковага супадзення (пры падабенстве адных семантычных кампанентаў і несупадзенні іншых), 3) выпадкі поўнага разыходжання значэння заамарфізмаў.

Пры супастаўленні беларускіх і кітайскіх зааморфных метафар выпадкаў поўнага супадзення пераносных значэнняў выяўлена мала, пераважна гэта метафары, якія даюць характарыстыку чалавеку як асобе: *певень* – бел. 'задзірысты чалавек, забіяка', кіт. 'драчлівы, задзірысты', *ягня* – бел. 'пра ціхага, пакорлівага, нясмелага чалавека', кіт. 'пакорлівы, ціхі', *свіння* – бел. 'пра бруднага, нехайнага чалавека', кіт. – 'брудны, нехайны'.

Значна часцей сустракаюцца выпадкі частковага супадзення значэння метафар. Так, заонім *шакал* у беларускай мове мае значэнне 'прагны, драпежны чалавек', у кітайскай мове ў значэнне слова ўключана і сема 'злы'.

Лексема *сарока* ў беларускай мове характарызуе балбатлівага, шумнага чалавека. У кітайскай мове слова *сарока* ўжываецца толькі ў дачыненні да жанчын і называе чалавека, пазбаўленага талентаў, але які прыгожа і шмат гаворыць. Існуюць разыходжанні і ў значэнні слова *асёл*: у абедзвюх мовах назоўнік ужываецца для інтэлектуальнай характарыстыкі чалавека, але ў значэнне беларускага слова ўключана сема 'ўпарты', а ў значэнне кітайскага – 'недасведчаны'.

Прычыны частковага супадзення метафарычных значэнняў у беларускай і кітайскай мовах можна праілюстраваць словам *ліса*: у беларускай мове яно мае значэнне ‘хітры, ліслівы чалавек’, у кітайскай – ‘вераломны, ліслівы чалавек; нягоднік; спакушалыніца’. У абедзвюх мовах метафарычны перанос заснаваны на ўспрыняцці асаблівасцей характару жывёлы. Але ў кітайскай мове да паняцця хітрасці дадаецца прадстаўленне пра нягодніка і, акрамя таго, слова *ліса* служыць для намінацыі жанчыны-спакушалыніцы. Асновай для гэтага пераносу служыць уяўленне пра лісу-пярэваратня, здольную ператварацца ў прыгожых маладых дзяўчат, што існуе ў кітайскай міфалогіі [2].

Выпадкі поўнага разыходжання пераносных значэнняў заонімаў у беларускай і кітайскай мовах праяўляецца ў двух відах суадносін: 1) не супадаюць значэнні заамарфізма ці яго ацэначных канатацый, 2) адсутнічае метафарычная адпаведнасць, калі ў адной мове пераноснае значэнне развіваецца, а ў другой не.

Да першага віду суадносін можна аднесці лексемы *леў* (бел. ‘той, хто вызначаецца магутнай сілай, смеласцю, адвагай і пад.’, кіт. ‘моцны, здаровы,’), *баран* (бел. ‘пра тупога, някемлівага чалавека’, кіт. ‘добры’), *варона* ‘пра нерастаропнага, нехлямяжнага чалавека’, кіт. ‘пасрэдны, звычайны чалавек’).

Прычыны несупадзення значэнняў трэба шукаць у міфалогіі і вераваннях этнасаў. У беларускай і кітайскай мовах выяўляецца поўнае разыходжанне значэнняў слова *слон*: у беларускай мове так называюць тоўстага непаваротлівага чалавека, а ў кітайскай мове – гэта моцны, велічны, мужны чалавек. Даследчыкі тлумачаць гэта рознымі асацыяцыямі, якое набыло слова ў культуры: “Так, для носіцеляў кітайскай культуры крупныя размеры жывотнага асоцыіруюцца з прадставленнямі о чем-то величественном, грандиозном, возвышенном, поражающем своей силой и мощью... Возможно, причина появления положительной оценки у образа «слона» в сознании носителей китайского языка обусловлена влиянием религии буддизма, где слон, как известно, является наиболее почитаемым священным животным, символом духовного знания и стабильности” [2].

Найбольшыя адрозненні ў карціне свету выяўляюцца ў выпадках, калі ў адной з моў слова набыло пераноснае значэнне, а ў другой не. Так, слова *краб* у кітайскай мове набыло два пераносныя значэнне ‘прыдзірлівы чалавек; самадур’, а ў беларускай мове слова ўжываецца толькі ў прамым значэнні. Да лексем, якія не маюць пераноснага значэння ў іншай мове, адносяцца і заонімы *крэветка*, *багамол*. Раствлумачыць разыходжанні можна зыходзячы з таго, якое месца ў карціне свету той ці іншай нацыі займае жывёла. Для беларусаў *краб*, *крэветка*, *багамол* не з’яўляюцца значнымі ў якіх-небудзь адносінах.

Пацвердзіць думку можна і яшчэ адным прыкладам: у кітайскай мове слова *тыгр* ужываецца са значэннем ‘аўтарытэтны, паважаны чалавек’. Беларусы для падобнай характарыстыкі выкарыстоўваюць назоўнік *зубр* ‘пра буйнога спецыяліста, уплывовую асобу у якой-н. галіне дзейнасці’.

Адсутнасць пераноснага значэння ў адной з моў можна растлумачыць і граматычнымі паказчыкамі. Так, у кітайскай мове слова *лебедзь* ужываецца для намінацыі прыгожай, вытанчанай жанчыны. У беларускай мове назоўнік

ужываецца толькі з прамым значэннем, што, магчыма, абумоўлена тым, што слова *лебедзь* у беларускай мове мужчынскага роду.

Такім чынам, двухпланавасць пераноснага значэння слова, яго звязанасць з зыходным сэнсам і з новым аб'ектам дазваляе захаваць у значэнні метафары канатацыі, на якіх яна заснавана. Таму вывучэнне працэсаў метафарызацыі дапамагае зразумець асаблівасці нацыянальнай карціны свету. Параўнальны аналіз антрапацэнтрычных зааморфных метафар дазваляе выявіць універсальныя кампаненты ў светпоглядзе беларускага і кітайскага этнасу і ўбачыць разыходжанні ў карціне свету абедзвюх нацый.

Літаратура

1. Гаврилук, М.А. Зооморфизмы китайского языка как средство аксиологической характеристики человека / М. А. Гаврилук // Вестник Томского гос. пед. уни-та. – 2013. – № 10. – С. 136-140.
2. Гаврилук, М.А. Зооморфная метафора в китайском и русском языках: межъязыковые универсалии и национальная специфика / М. А. Гаврилук // Вестник Иркутского лингвистического университета. – 2012. – Вып. 10. – Т. 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [Электронный ресурс]. – 1998. – Режим доступа : <http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book1998> – Дата доступа : 08.08.2015.
3. Гура, А.В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М. : Индрик, 1997. – 910 с.
4. Складарская, Г.Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складарская. — СПб : Наука, 1993.— 151 с.